

Pál József

HORTHY, BABITS, NYUGAT*

A 20. század legjelentősebb magyar irodalmi folyóirata, a száz esztendeje kávéházban alapított Nyugat Horthyhoz való kapcsolatát még nem dolgozta fel irodalomtörténet írásunk. Bizonyos célok nyilvánvalóan közösek voltak. Mind a kormányzó, mind a folyóirat erős, modern polgári Magyarország létrehozásában látta a felemelkedés lehetőségét, amely nagyban és egészében a nyugati gazdasági, társadalmi és kulturális minták követését jelentette. Szemben Kelet despotizmusával, agresszivitásával és barbárságával¹. De, éppilyen erővel hangoztatták, mindenben, sine qua non, meg kell őrizni a nemzeti sajátosságokat és jelleget. A két, egymást állandóan korrigáló és kiegészítő tényező, a nemzeti és a nemzetközi együttes kritériuma teheti lehetővé a teremtő fejlődést.

A Nyugat szerkesztői következetesen tartózkodtak a társadalmi osztályok nevében való politikai megnyilvánulásoktól, ők az irodalom köztársasága szabad polgárainak érezték magukat, „írástudók” voltak és maradtak halálukig. Nem ugyanez jellemezte-e a „népei” felett bölcsen uralkodni akaró császárt, Ferenc Józsefet, Horthy egykori közvetlen főnökét és példaképét is? A kormányzó részben ennek köszönhette vitathatatlan tekintélyét: az anarchikus állapotok gyors megszüntetése után, többek között azért alakulhatott ki a magyar szellemi élet bizonyára hosszú ideig felülmúlhatatlan aranykora, mert a politikai hatalom, amelynek megvoltak ugyan a maga világos preferenciái, de nagyfokú toleranciát mutatott a különféle, gyakran vele ellentétes tendenciák iránt is. Ennek következtében a kommunista tömeggyilkos Lukács Györgytől², az avantgardista Kassák Lajostól, Balázs Bélától, a népi írókon és a „nyugatosokon” keresztül Herczeg Ferencig és a katolikus irodalomig nagyon színes volt a magyar szellemi élet.

A politika 1920-as, 1930-as évekbeli irányítóinak intelligenciája és nagyvonalúsága különösen szembeszökő, ha az 1940 évek végétől 1990-ig tartó periódussal vetjük össze. A Rákosi korszak totális szellemi diktatúrát, erőszakos kulturális homogenizációt valósított meg. A Horthy-rendszer sohasem kényszerítette egy ideológia Prokrasztész ágyába a szellem embereit. A kommunista konszolidáció ideje alatt a politikai vezetés a kultúra területén az Aczél György-féle három t (támogat, tűr, tilt) elvet alkalmazta. Az e felosztás szerinti harmadikat, a tiltást a 20-as, 30-as évek kultúrával megbízott politikusai megközelítőleg sem gyakorolták, ha egyáltalán gyakorolták, olyan követ-

* 2008. június 28-án Szegeden, a Társadalom és politika a Horthy-korszakban című konferencián elhangzott előadás. Horthy Miklós 140, Babits Mihály 125 évvel korábban született és akkor 100 éve indult a Nyugat.

¹ Kosztolányi Dezső Marcus Aurelius című versében az emberi nagysággal szemben a „kanszal apostol”, „zagyva keletnek elmebetegje” áll.

² Lukács (Löwinger) György a Tanácsköztársaság alatt oktatási népbiztos volt és a vörös hadsereg politikai biztosa. E tisztében a tiszafüredi vereség után Poroszlón 1919 májusában tizedelést hajtott végre, amelynek során nyolc embert főbe lővetett. Kenyeres Zoltán: A Nyugat és kora. Irodalomtörténet, 1995. 3. sz. 382.; Mészáros Gyula: A tizedelő filozófus. Magyar Fórum, 1999. május 13. 11.

kezetes módon, mint a kommunista éráéi. Tudunkkal egyetlen egy íróat vagy költőt sem ítélték halálra, nem csuktak írói tevékenységéért börtönbe, sőt még némaságra sem kárhoztatták őket, mint az ötvenes években Déry Tibort, Weöres Sándort, a szellemi élet legértékesebb tagjait.

Klebelsberg Kuno a pécsi Erzsébet Tudományegyetem alapkövetételekor elhangzott szavaiból, amelyet a „Nyugat” 1931. június 18-i számában idéz, Klebelsberg mai kollégája is tanulhatna: „Normális körülmények között a miniszter, mint politikai tényező lehetőleg ne avatkozzék irodalmi kérdésekbe, mert az irodalom élető eleme a szabadság. Most azonban a gazdasági válság következtében a máskor saját lábán álló irodalom is inogni kezd, átmenetileg olyan helyzetbe kerül, amikor szükséges az állami segítség. A végrehajtás azonban most is az autonóm organizmusokra, az irodalmi társaságokra vár.”³ A képzőművészet területén az akkori kulturális politika éppilyen nagyvonalú volt. A Nyugat 1933. március 1-én hosszú cikket közölt Farkas Zoltántól, aki kritikus megjegyzései mellett alapvetően elismeréssel adózik a miniszternek, aki „sok művészt foglalkoztatott”, „sokan jól megélték bőkezű mecénásságából”. Negatívumként csak azt tudta általánosságban említeni, hogy ezt a rengeteg pénzt jobban is el lehetett volna osztani⁴.

A Nyugat 1908. január 1-jén indult. Kezdetől fogva függetlenül politikai csoportosulásoktól, pártoktól. A folyóirat, majd a kiadó működésének több mint harminc esztendeje alatt a fennmaradás sokszor nagyon nagy nehézségek árán előteremtett költségeit mecénások és maguk az olvasók állták. A háromezer példány feletti eladás és az összesen 412 megjelent könyvből befolyt összeg nem fedezte ugyan a kiadásokat, de mindesetre bizonyította: volt olyan, eléggé széles olvasóréteg, amely kellő műveltséggel, érdeklődéssel és anyagi lehetőséggel bírt. Ez a magyar és idegen kultúrák és modern eszmék iránt érdeklődő polgári értelmiség képes volt ideáljait széles körben elfogadtatni, vonzó példákat felmutatni⁵. Az induláshoz és a későbbi működéshez feltétlenül szükséges anyagi forrásokat gazdag iparosok és kereskedők biztosították. Ezek többsége zsidó származású volt. A századforduló körüli években az Osztrák-Magyar Monarchia három „fővárosa” közül Budapesten élt legnagyobb arányban a zsidóság, 23 %, míg Bécsben és Prágában ugyanez a szám egyaránt 9. Ez utóbbi két városban erősebb volt az antiszemitizmus, a zsidók helyzete Budapesten volt a legkedvezőbb, ezt őök magyar hazafias magatartással hálálták meg, gyakran magyarosították nevüket (ez miniszteri engedélyhez volt ugyan kötve, de senki sem állt útjába névmagyarításnak).

A Nyugat Rt. részvényesei, legfőbb támogatói az 1902-ben megalakult Gyáripárosok Országos Szövetsége prominensei közül kerültek ki. Kiemelkedik közülük a katólizált Chorin Ferenc (1879–1964), akinek a dédapja Chorin Áron (1766–1844) aradi főrabbi, az izraelita egyházi alkotmány megújítója volt. Chorin Ferenc, a Nyugat kuratóriumának elnöke, a II. világháború után egy alapítványon keresztül jelentős ösz-

³ Nyugat, 1931. 848.

⁴ Nyugat, 1933. 321-324.

⁵ „Ez volt az a folyóirat, amely vonzotta és kimerítette a pénzügyi támogatás forrásait az írástudó polgárság körében... megtalálta azt a hangot, mely bár soha nem tette népszerűvé, megfelelt a lakosság anyagilag viszonylag jól álló rétege esztétikai szükségleteinek.” Fenyő Mario: A Nyugat hőskora és háttere. Debrecen, 2001. 79. (Lásd különösen a Pénzügyi háttér című fejezetet.)

szegekkel támogatta a Portugáliában élő Horthy Miklóst és családját. Hatvany Lajos báró mellett a másik nagy mecénás, a mélykúti születésű Fenyő (Fleischmann) Miksa (1877–1972) részt vett a folyóirat szerkesztésében is. Fenyő 1927-ben francia és olasz nyelven cikket írt Magyarország túlzott megbüntetése ellen (Trianon és annak hatása). Babitsot kérte fel, hogy legyen legkisebb fia, Mario keresztapja, aki gyermekeinek a Jean-Pierre Ady és Gian Carlo Babits keresztnévet adta.

A Nyugat közéleti, politikai irányultságát az első világháború után elsősorban Babits határozta meg. Szemléletét a Figyelő című állandó rovat közvetítette: az itt megjelent írások kiválasztása, a (fő)szerkesztő hozzájuk fűzött megjegyzései nem sok kétséget hagynak afelől, miként sikerült egy értékrendszerében szélsőségektől mentes, ítéleteiben megbízható és egységes szellemi műhelyt kialakítani. A nemzet érdekeinek, a keresztény-européer humanitás szempontjainak együttes és következetes képviselésének kialakulásához személyes sorsának tanulságai is hozzájárultak. 1918 őszén, Kunfi Zsigmond minisztersége alatt felmerült Babits egyetemi tanári kinevezése. Erről 1919 januárjában döntés született, és április 1-jén megtartotta első előadását a pesti bölcsészkar magyar és világirodalom tanszékén, de hivatalosan csak május 17-én jelent meg a kinevezés. Az egyetem miniszteri biztosa ekkor régi barátja, Dienes Pál volt.⁷ Ez az esemény súlyos teherként nehezedett rá. A „vörös katedrára” felültetett mester ellen a Tanácsköztársaság bukása után támadások indultak: elvették professzori nyugdíját, kizárták a Petőfi Társaságból és nyilvántartásba vették „mint a fennálló társadalmi rendre veszélyes egyént”. (A listáról Fenyő Miksa közbenjárására 1922. februárjában vették le.)

Támadták balról: költészete „ringyó finomkodás ... miközben tehén módjára kérődzik” (Hevesi Gyula népbiztos felesége, Stern Jolán), „jellemtelen kutyadisznó”, „agyad egy romlott konzerv” (Szamuely Tibor felesége, Szilágyi Jolán); jobbról: „nem tanult semmit a kommunizmusnak nevezett héber svindli után sem” („Gondolat”, október 5.)⁸. Babits válasza a Magyar költő kilencszáztizenkilencben című tanulmány volt, amely a Nyugat 1919. novemberi számában jelent meg. Itt leírja, miként történt, hogy a „vörös gazok” besározott eszmék rongyával nevémet is beszennyezték”. „... eljött hozzám két Barát: a szélkakas Költő (Balázs Béla – P. J.) minden világnézetek lovagja, s az esoterikus Filozófus (Lukács György – P. J.), az elvarázsolt gondolatgombolyító. Úgy volt ő elvarázsolva, hogy csomót látott ott is, ahol nem volt, s csomót kötött, ahol bontani vélt, a Költő pedig, szegény szélkakas, neki forogni kellett minden szélre, mert azt hitte, hogy minden szél istentől jó, ez volt a vallása.”⁹ Lukács szakított korábbi (1918), kanti etikai alapon álló humanizmusával, amely mellett Babits következetesen megmaradt (Kant és az örök béke, 1918), „Friedrich Hebbel Judit című drámájának bűnről szóló híres paradoxonját vállalva. »És ha Isten közém és a nekem rendelt tett közé a bűnt helyezte volna – ki vagyok én, hogy ez alól magamat

⁶ Babits neve 1917. június 16-i számtól szerepel a címlapon szerkesztőként, Fenyő Miksa helyén, előtte a főmunkatársak között volt. 1939. őszétől csak Babits neve szerepel, a lap a főszerkesztő halálával de jure megszűnt (1941. augusztus 1.).

⁷ Lukács György közoktatásügyi népbiztos felkérésére. A rendelet a Tanácsköztársaság című hivatalos lapban jelent meg. Sipos Lajos: Babits Mihály és a forradalmak kora. Budapest, 1976. 62-70.; Éder Zoltán: Régi napok illata. Budapest, 2002. 171.

⁸ Sipos Lajos: Babits Mihály. Budapest, 2003. 91. skk.

⁹ Nyugat, 1919. 911-929, idézet: 921.

kivonhatnám?»¹⁰. (Lukács ezzel léphetett Thomas Mann regényalakjává, Naphtává válás útjára. A Varázshegy okos zsidó-jezsuitája persze a Settembrinivel vívott párbaj végén saját magát lőtte fejbe, nem a katonákat.)

Babits a Jobb és bal című, szerkesztettségében is zaklatott, politikai allúziókkal megterhelt versében két, összeütköző ideológia politikai gyakorlatának következményei közé állítja önmagát. Az egyetlen lehetséges út a felfelé emelkedés. A dantei gondolatot¹¹ átvéve hangsúlyozza: a tűz „ösztone”, hogy másokra is hatva felfelé emelkedjen.

Láng, láng, meddig cibálnak badar
Szelek
Jobbra és balra? Hajlik a láng jobbra,
hajlik balra de mit neki
jobb és bal: ki csak fölfelé tör?

.....
Ki állíthat
jobbra vagy balra engem?
Labdázatok, mindenkié vagyok!
Csak majd az Isten
ha Ítélet trombitája szól,
állítand jobbra vagy balra.
A többi: játék....

Fenyő Miksa a Nyugatról szóló feljegyzéseiben jóval később, a Rákosi-rendszer kulturális politikájának ismeretében, arról írt, hogy a magyarságban dolgozó egészséges szellemi erők megakadályozták, hogy a Tanácsköztársaság után a győztesek „a gondolat abszolút ellenőrzésének hatalmát” magukhoz ragadják. A bal- és jobboldali terrornak véget vető Horthy-korszakban egy író ellen indítani tervezett per legelején, már az ügyéssel való első találkozáskor is látni lehetett, nem lesz semmiféle „ügy”. Ezzel a politika megteremtette a minimális feltételét annak, hogy a Nyugat folytatni tudja küzdelmét „egyetlen principiumért: a gondolat szabadságáért, melyben minden bennfoglaltatik: emberi jogok, szociális igazság és humánus”.¹²

Azt, hogy az ország politikai hatalom szempontjából első embere az 1920-as, 1930-as évek során nem vagy csak közvetve szerepelt a folyóirat hasábjain, feltétlenül elismeréssel kell tudomásul vennünk. Sem a kormányzó nem akart politikai tőkét kovácsolni magának, PR-jához, az irodalmat erre eszközként használva, sem pedig nem folytatott

¹⁰ Kenyeres Zoltán i.m. 382.

¹¹ Dante, Isteni színjáték, Paradicsom, I. 139-141. Az említett tanulmány végén Babits Dantéra utal: „Hányszor éreztem, hogy nekem szól Dante jóslata”. A firenzei költő szavait felhasználva írta le Babits saját helyzetét: hosszan idézve Brunetto Latini egykori tanítványa nagy, de szenvedésekkel teli sorsáról mondott próféciját (Pokol, XV. 61, 64-77: „E barmok .. / ne tiporják azt a szent füvet le, / Mely trágnyájukon még fakadni tudhat / A régi, jó magvakból.) Az itt közölt fordítás nem teljesen azonos a végleges változattal.

¹² Fenyő Miksa: Feljegyzések és levelek a Nyugatról, Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Vezér Erzsébet. Budapest, 1975. idézetek: 148., 143. (Herkules oszlopain túl)

olyan politikát, amely az írókat megszólalásra, tiltakozásra kényszerítette volna. Horthy neve a Nyugat repertóriumban¹³ egyetlen egyszer tűnik fel, az 1940. évi negyedik számban. Joó Tibor történész egy viszonylag hosszú (15 713 karakter) tanulmányt közölt Horthy Miklós és kora¹⁴ címmel. Az ismétlésektől sem mentes írás igen elismerően szól a kormányzóról. A történész kiemeli, hogy ez pártviszályoktól súlyosan terhelt országnak lett a vezetője, aki személyi adottságainak is köszönhetően egy ponton biztosan összeforrasztotta a nemzetet, s ez a kormányzójába vetett hit. „A választott kormányzó valóban urává vált nemzete lelkének, mert megérezte, hogy egy vele.”

Horthy vezetői adottságai, származása, annak a társadalmi rétegnek a küldetése, amelyből származik, predestinálták őt arra, hogy egy egész korszak a nevét, ősök által meghatározott, történelmi személyiségének jegyeit viselje. Íme, a tanulmány néhány kulcsmondata, több fejezetből összeválogatva.

„Ő is annak a birtokos középnemes rétegnek a fia, mely nagyjában maga a nemzet volt csaknem mindmáig. De ez az osztály volt az is, amely Babits Mihály megállapítása szerint is, megteremtője és fenntartója volt a magyar kultúrának és irodalomnak, s ezek szellemét is ők adták. Az egyik a dunántúli katolikus nemesség, mely azt a nehéz szerepet vállalta, hogy az uralkodóházhoz hűségben igyekezzen vele szemben megőrizni a nemzetet. A másik a tiszai, párciumi református nemesség, a Rákócziak népe kevésbé hajlékony, merészebb és merevebb. Amaz vágyóbban tekint nyugat felé, emebben erősebb az önelégtség érzése, a magamurasága akarata. De egyik a nemzet szerelmében. Horthy Miklós a Rákócziak népéből származik. De pályája, neveltetése nyugatra vitte, beleoltotta a dunántúli nemesség szellemét is s személyisége egyike az utolsó évszázadban egyre szaporodó szerencsés szintéziseknek. Benne osztályának teljességét szemlélhetjük.”

Joó tanulmányát 1940 mérhetetlen bizonytalanságának leírásával kezdi: nem lehet tudni, milyen új nemzetközi viszonyok, milyen új eszmék, gazdasági és szociális viszonyok, milyen Európa térkép emelkedik ki a jelen „dühöngő vulkánjából”. Egyetlen biztos pont, s ebben a hivatkozott főszerkesztő egyetértését is bizonyosan bírta, a kormányzó bölcsessége és ereje.

Babits 1938. február 10-én súlyos gégeműtéten esett át¹⁵, amelynek következtében hosszú időszakokon keresztül nem beszélhetett. A kórházi ágyból is figyelte a történelmi eseményeket, kifejtette velük kapcsolatos álláspontját. Beszélgetőfüzeteiben¹⁶ Horthy (vagy: kormányzó) nevét tizenháromszor írja le. Ezek az említések néhány téma köré csoportosíthatók. A magyar nemzeti (nem akarunk németek lenni) érzés erősödésének a reménye, Horthy németekkel szembeni ellenállása („bizonyos józan ellenállást szeretne Horthy is”)¹⁷. Horthy viszonya a nyilasokhoz és Szálasihoz.¹⁸ Az Anschluss után Babits növekvő aggodalommal fogalmazta meg kétségeit: „Kíváncsi

¹³ Nyugat repertórium. Összeállította Galambos Ferenc. Budapest, 1959. 408.

¹⁴ Nyugat, 1940. 155-159.

¹⁵ Lásd „...Kínok és álmok közt...” Szerkesztette Sipos Lajos. Budapest, 2004. Ebben a kötetben Gyenes György tanulmánya részletes, dokumentumokkal ellátott kórképet ad: Babits Mihály daganatos betegsége, 171-183. A tumor a garat alsó vagy a légcső felső részéből indult ki.

¹⁶ Babits Mihály: Beszélgetőfüzetei. I–II. köt. Budapest, 1980.

¹⁷ Uo. 1938. március 17. I. 488.

¹⁸ Uo. 1938. március 31. I. 651.

vagyok, Horthy bejelenti-e, hogy átadjuk az országot a nyilasoknak, vagy azt, hogy elbánik velük.”¹⁹ Horthy április 3-án rádióbeszédben meg akarta nyugtatni a kedélyeket, de Babits nem volt biztos abban, hogy a hatalom még Horthy kezében volt: azt mondták Szálasinak, van még Magyarországon hadsereg, mire az azt válaszolta, a hadsereg inkább enyém, mint Horthyé.²⁰

Az ismételt orvosi beavatkozás következtében előálló némaság miatt 1940. októberétől november végéig folytatja az írásban való „beszélgetést”. Ezek, témánk szempontjából, a Horthy elleni merénylet hírével, és a kormányzó németellenességével foglalkoznak. 1940. júliusában Wirth Károly nyilas képviselő vezetésével államcsíny tervezetét dolgoztak ki, hogy hatalomba segítsék Szálasit. Babitsot mélyen felháborította az eset. Az összeesküvésről a rendőrség tudomást szerzett. Babits említ egy Wild József²¹ nevű volt vezérkari tisztet, Gömbös Gyula bizalmi emberét, aki a merénylet végrehajtója lett volna. „Szörnyű hírek vannak. Merénylet Horthy ellen”. „Azt hallom, Horthy ellen merényletet követett el egy Wild nevű képviselő.” Különösen kétségbe ejti az a számára lehetségesnek tűnő feltételezés, hogy a merénylőt németek bújtatták fel. „Ha ez igaz, hogy Horthy merénylője Németországban menhelyet talál, az nagy bajt jelenthet.”²² Az utolsó fejezetben Hitlert Napóleonhoz hasonlítja, s reméli, hogy egy éven belül elmúlik a hitleri diktatúra. „Horthyt (a németek) nem szeretik. Angolpárti híre van. Teleki nem szereti a németet, de nincs angol kapcsolata. Horthynak úgy látszik, inkább vannak angol barátai.”²³ (Ezután még két Horthy-utalás következik a zsidó-kérdéssel és a filmszínészettel kapcsolatban.²⁴)

Az említett műtét elvégzésére Rudolf Nissen (1896–1981) német specialistát kérték fel. Ő 1933-tól Isztambulban volt professzor. Basch Lóránt kérésére a török közoktatási miniszter lehetővé tette, hogy az Egyesült Államokból való visszatérése előtt Nissen a budapesti Park szanatóriumban megoperálja Babitsot. A műtétet követő napon Horthy Miklós magához kérte a professzort, hogy tájékozódjon annak lefolyásáról és Babits Mihály egészségi állapotáról. Nissen emlékirataiban beszámol erről a találkozásról. „Az operációt követő napon Horthy admirális, Magyarország kormányzója, hívott meg, hogy jelentést tegyek. Jelen volt gróf Teleki. Később miniszterelnök lett; 1941-ben öngyilkosságot követett el. A beszélgetés főképp páciensem körül forgott, akiről azt mondják, hogy az egész világon megcsodált költő lehetett volna, ha nem olyan nyelven írna, amely a világnak ismeretlen.”²⁵

„Egy történelmi korszak egészét, így elejét is a vége határozza meg.” Kezdte tanulmányát Joó Tibor. S azok, tegyük hozzá, akik először számolhattak be róla az utókornak. A középkor így lett a humanista, majd felvilágosult történetírók áldozata. Azok, akik a szemtanúk hitelességével, elfogulatlanul, a tények legteljesebb körét ismerve, sine ira et studio írhattak volna a magyar művelődéstörténet e páratlanul gazdag korszakáról, vagy meg lettek semmisítve, vagy emigrációba kényszerülve a

¹⁹ Uo. 1938. április 6. I. 662.

²⁰ Uo. 1938. április 7. I. 674. Babits Szálasira utalva hozzáteszi: „Ezek mindig forradalmárok. Amilyen forradalom éppen kínálkozik.”

²¹ Uo. 1940. október 23-25. részről II. 55.

²² Uo. Az idézetek 1940. október 23-25. részről, sorrendben: II. 60, 63, 64.

²³ Uo. 1940. október 29. november 12. II. 120.

²⁴ Uo. 1940. november 13–17. II. 137, 226.

²⁵ Gyenes György i.m. 223.

szükséges dokumentumok ismerete nélkül csak emlékeikre támaszkodhattak. Akik itthon maradtak, részben a háború pusztításai miatt, sem rendelkezettek kellő ismeretanyaggal. A Napnyugat (ide sorolva most Magyarországot) évezredek alatt sohasem látott önkényesség, történetfilozófia terror vette kezdetét nálunk. Csak az volt érdemes megőrzésre, ami a marxista üdvtörténetet, a proletárdiktatúra érdekeit szolgálta, minden mást meg kell hamisítani, vagy el kell titkolni (ezekre is bőségesen találunk példákat).

Kizárólag egy kis csoport, a magyar polgárosodás és Horthy ádáz ellenségei kerülhettek olyan helyzetbe, hogy könyvekbe foglalják, iskolákban tanítsák és ezzel lényegében megalkossák a közelmúltat a kollektív emlékezetben. A magyar szellemi élet új, marxista profiljának kialakításában ismét Lukács György kapott jelentős szerepet. Az értelmiség döntő többségét a szovjetek és magyar kollaboránsaik egyszerűen megsemmisítették, jobb esetben némaságra kényszerítették. Ehhez a „Horthy fasiszta²⁶ volt” hamis vádjával utólag nemzetközi támogatást is kaptak. A munka olyan „jól sikerült”, hogy az 56-os forradalom előtt és alatt egyszerűen már nem létezett jobb oldali értelmiség, a törésvonalak másutt húzódtak. A harc a két- vagy többféle baloldal között folyt.²⁷

Nagyon tanulságos egy pillantást vetni, mi történt azzal a huszonnégy szerzővel, aki a Nyugat utolsó, 1941. augusztusi számában publikált²⁸. Harmaduk erőszakos halállal vagy önkéze által 1945 vége előtt meghalt (Radnóti Miklós, Reichard Piroška, Nagy Zoltán, Örley István, Kádár Erzsébet, Honti János, Joó Tibor történetfilozófus, Lovass Gyula), mások emigrálni kényszerültek (Wass Albert, Cs. Szabó László) és külföldön folytatták írói, irodalomtörténeti tevékenységüket, itthon indexre kerültek, hatásuk nálunk akkor alig vagy egyáltalán nem lehetett. Az itthon maradtak nagyobbik és jobbik része 1948 után visszavonulni kényszerült (Illyés Gyula, Szép Ernő, Mátyás Ferenc, a „falu küldötte”, Vas István), Ottlik Gézárt 1952-ben kuláknak nyilvánították, s ki akarták telepíteni. Másokat megtűrték, de erősen korlátozták tevékenységük esetleges hatását (az evangélikus Schöpflin Aladár, a katolikus Rónay György, Farkas Zoltán művészettörténész, illetve a még élő Rába György). Végül egyik szerző az új korszak, a diktatúra szolgálatába szegődött, mint a tisztségekkel elhalmozott Ortutay Gyula, a fényes szellők szerzője, Jankovich Ferenc, vagy Kardos László irodalomtörténész. Hárman huszonnégy közül. (Az 1939. szeptemberéig a folyóirat szerkesztői között szereplő Gellért Oszkár 1948-tól lelkes kommunista lett.)

Az e számban ugyan nem publikáló, de a nyugatosokhoz tartozó Weöres Sándor néhány sorban az író és a diktatúra kapcsolatát igen találóan mutatja be: „mit nem gondolok hangoztassam / és mit gondolok elhallgassam / kuss az igaz harsog a talmi / többit sírból kell kikaparni” (Le journal).

²⁶ A faszizmus a latin *fasce(m)* kb. (vessző)nyaláb szóból ered, s a Mussolini-féle, kezdetben baloldali mozgalmat jelöli. Mussolininek ekkor már nem volt döntő befolyása Magyarországon. Hitler, aki Horthy és Magyarország sorsát meghatározta, német nemzeti szocialistának, nem az olasz mozgalomhoz tartozónak tekintette magát.

²⁷ Pál József: A hallgatás tornya. (Írók a szabadságharc után.) Tiszatáj, 2006. 11. sz. 84-93. József Pál: La torre del silenzio. In: Ripensando a Budapest – cinquant’anni dopo. A cura di Brizzi-Pál-Martelli. Budapest, 2007.

²⁸ A halálos ágyán fekvő Babits két szerkesztőtársa Schöpflin Aladár és Illyés Gyula volt. A témáról: Fráter Zoltán: Olvasni sorok között. A Nyugat utolsó száma. Holmi, 2008. január

A szélesebb társadalmi tudatban nem volt elegendő hétszáz év arra, hogy objektíven lássuk a „sötét” középkort. Vajon mennyi idő kell, hogy meghalljuk a Horthy korszak szellemi élete elfogulatlan főszereplőinek a szavát? Miért nem Babits Mihálynak, Fenyő Miksának, Chorin Ferencnek, a pártatlan tanúknak hiszünk? Miért nem nézük az egész korszakot a maga teljességében, erényeivel, hibáival együtt? Miért csak az elfogult ellenségek szava jut el mindenüvé, amely gyakran a tények megváltoztatásával vagy elhallgatásával prekonceptiója szerint alakította ki a történelmi képet? 1945-ben a magyar kisgazdák egészen másképp látták Horthy közelmúltbeli szerepét, mint a hazai kommunisták, akiket végül Sztálinnak kellett a Horthy-kérdésben mérsékleltre intenie. (Ismét egy szomorú párhuzam az 1956-os forradalom utáni megtorlásokkal.)